

DIRECȚII DE ACȚIUNE PENTRU CREȘTEREA ACCESULUI LA EDUCAȚIE AL COPIILOR PROVENIND DIN MEDII DEFAVORIZATE

LAURA STOICA

Articolul de față urmărește să prezinte principalele concluzii și direcții de acțiune destinate creșterii accesului la educație al copiilor provenind din medii socioeconomice defavorizate și reducerii inegalităților de șansă în educație, pentru acest segment de populație.

La baza acestui articol stau informațiile și datele culese, în principal, în cadrul proiectului VIASAN: Polarizarea accesului la serviciile de sănătate și educație ca sursă a sărăcirii în viitor (coord. prof. dr. Ioan Mărginean), pe care ICCV l-a derulat în perioada 2003–2005, precum și alte surse bibliografice din domeniul educației.

Astfel, articolul va prezenta atât măsurile și programele naționale existente, deja, în domeniul educației, în România, precum și soluțiile găsite de echipa de cercetare a proiectului menționat anterior, acestea din urmă, mai ales în cadrul studiului de caz realizat în etapa a doua a proiectului.

Deși relativ bine dezvoltat din punct de vedere instituțional, sistemul educațional din România a fost direct afectat, în ultimii ani, atât de menținerea unei subfinanțări cronice (procentul de 4% din PIB prevăzut pentru învățământ nefiind atins niciodată, după Revoluție, cheltuielile publice pentru educație variind între 3 și 3,6% din PIB), cât și de efectul unor fenomene sociale de dezorganizare, care au influențat toate domeniile vieții sociale din societatea românească.

Consecințele subfinanțării se regăsesc în calitatea scăzută a procesului de învățământ, în dotarea precară și renovarea școlilor, în nivelul scăzut de salarizare al cadrelor didactice, în unele cazuri, mai ales în mediul rural, problema fondurilor fiind una dintre cele mai acute.

Ca atare, efectele acestor disfuncții sunt, în special, legate de erodarea semnificației participării școlare și, de asemenea, de polarizarea accesului la educație, pe fondul inegalităților sociale existente.

Diferitele aspecte legate de axele polarizării accesului la educație reflectă necesitatea însoțirii măsurilor de adaptare instituțională la standardele europene din domeniul educației de măsuri specifice, destinate reducerii inegalității de șanse educaționale. Instituția școlii trebuie să reducă decalajul existent în prezent între pregătirea pe care aceasta o oferă și cerințele societății românești în schimbare. De asemenea, pentru ca semnificația și valorizarea socială a școlii să crească, este necesar

ca școala să ofere, în egală măsură, o pregătire nediferențiată a generației tinere pentru participarea socială activă, destinată evitării sărăciei și excluziunii sociale.

La nivelul politicilor educaționale europene, atât statele-membre ale Uniunii Europene cât și România identifică accesul la educație ca un drept fundamental. Acesta reprezintă atât un mod esențial de prevenire a riscului de sărăcie și excluziune socială cât și o modalitate importantă de sprijinire a incluziunii sociale a grupurilor vulnerabile. În *Raportul din anul 2001 al Comisiei Europene, privind incluziunea socială* se subliniază faptul că persoanele cu un risc extrem de ridicat de sărăcie și excluziune socială sunt în această situație datorită lipsei abilităților și calificării profesionale, precum și a oportunităților reduse existente în comunitățile sau zonele în care aceștia trăiesc.

Cu alte cuvinte, între sărăcie și educație există o relație de inter-cauzalitate, situația socioeconomică precară a unei familii reducând șansele educaționale ale copiilor provenind din această familie, iar lipsa unei instruiți școlare și, ulterior, profesionale reducând, la rândul lor, șansele de integrare socială a individului, în viitor și crescând șansele de cădere în sărăcie.

Acestea au fost și concluziile principale rezultate din studiul de caz privind accesul la educație al elevilor provenind din medii defavorizate, efectuat în cadrul etapei a doua a proiectului VIASAN, în anul 2004.

FACTORI DE RISC PRIVIND ACCESUL LA EDUCAȚIE AL COPILOR PROVENIND DIN MEDII DEFAVORIZATE – CÂTEVA CONCLUZII ALE STUDIULUI DE CAZ

Studiul de caz a fost derulat în diferite medii de rezidență din județul Bacău: o școală din municipiul Bacău, o școală din mediul peri-urban – comună limitrofă municipiului Bacău – și o școală din mediul rural – sat aflat la 30 de km de municipiul Bacău. Toate cele trei școli selectate erau amplasate în zone defavorizate (cartier muncitoresc – în mediul urban, sat, comună foarte săracă – în mediul rural).

Obiectivele urmărite în acest studiu de caz au fost:

- identificarea percepției actorilor relevanți (elevi, părinți, cadre didactice, directori ai unităților școlare) asupra șanselor educaționale și profesionale ale elevilor provenind din medii defavorizate;
- nivelul performanțelor școlare și factorii de risc privind accesul la educație școlară și pregătire profesională al acestor elevi, precum și
- identificarea aspectelor critice privind calitatea și conținutul învățământului, în diferite medii de rezidență.

Deși rezultatele studiului nu pot fi extrapolate la nivelul întregii societăți românești, acestea corespund concluziilor altor studii de diagnostică și prognoză asupra sistemului de învățământ din România.

Astfel, studiul realizat în cele trei instituții de învățământ din municipiul Bacău a demonstrat că nivelul socioeconomic al familiei de proveniență al elevilor este unul dintre principalii factori de risc privind accesul la educație.

De asemenea, mediul de rezidență constituie un alt factor cu influență puternică asupra elevilor: performanța elevilor din mediul rural este mai slabă decât a elevilor din mediul urban, efect strâns-legat de calitatea personalului angajat, pe de o parte, dar și de alte elemente ale mediului de învățare. La nivel național, rezultatele examinării elevilor din clasele a IV-a, în anul 2000 relevă diferențele de performanță în funcție de mediul de rezidență, aceasta fiind, de asemenea, o sursă de polarizare în educație, privind calitatea instruirii și diferențele de șansă școlară și profesională, între absolvenții din mediul rural și cei din mediul urban.

În timpul cercetării, am constatat că învățământul rural se confruntă, în continuare, cu dificultăți majore, legate de investiția în infrastructura fizică, numărul personalului didactic calificat, fluctuația cadrelor, determinată de gradul de izolare al localităților și de dezvoltarea acestora, accesul limitat la formarea profesională precum și la programele de formare continuă, ale populației rurale, toate acestea conducând la o eficiență încă nesatisfăcătoare a actului educațional în zonele rurale și/sau defavorizate.

Diferențe între rural și urban există și la capitolul legat de nivelul de calificare al cadrelor didactice: marea majoritate a posturilor didactice sunt acoperite cu titulari, ponderea acestora fiind însă mai ridicată în mediul urban. Mediul rural rămâne, în continuare, un mediu defavorizat, caracterizat de o fluctuație crescută a cadrelor didactice și de o pondere mai scăzută a personalului calificat, față de mediul urban.

Îmbunătățirea situației în domeniul educației trebuie să constituie o prioritate în societatea românească, având în vedere că „în absența unei îmbunătățiri a nivelului de educație și stării de sănătate a populației sărace, capcana sărăciei va fi de ne-evitat, aceasta însemnând că marea majoritate a copiilor proveniți din familii sărace vor fi săraci și în viitor. Investițiile în învățământ și sănătate, bine făcute pentru ca de ele să beneficieze segmentele mai sărace ale populației, nu numai că vor reduce inegalitatea, dar vor asigura și o creștere economică satisfăcătoare pe termen lung” (Banca Mondială, 2003).

În analiza predictorilor sărăciei, cei mai importanți factori determinanți ai sărăciei sunt ocuparea și educația. Ca atare, orice strategie anti-sărăcie trebuie să se concentreze pe dezvoltarea și diversificarea pieței forței de muncă, pe facilitarea accesului pe piața muncii și la serviciile de educație a grupurilor defavorizate, precum și pe îmbunătățirea situației învățământului în România. În această privință, datele relevă o discrepanță uriașă între cele două medii de rezidență, atât la nivelul întregii populații, cât și la nivelul generațiilor tinere. Deși comparația la nivelul vârstelor tinere arată că distanța rural – urban s-a diminuat, educația și învățământul rural sunt considerate, încă, probleme-cheie, nu doar în relație cu politicile anti-sărăcie, ci chiar cu dezvoltarea durabilă a mediului rural și, implicit, a întregii societăți românești (MEC și ISE, 2002 sau Planul Național de Dezvoltare 2004–2006).

Pornind de la aceste concluzii, se pot creiona câteva direcții principale de acțiune destinate îmbunătățirii accesului la educație al copiilor săraci, creșterii șanselor educaționale ale acestora și, implicit, asigurării echității în învățământul românesc.

DIRECȚII DE ACȚIUNE DESTINATE CREȘTERII ACCESULUI LA EDUCAȚIE AL GRUPURILOR DEFAVORIZATE

Una dintre provocările politicilor educaționale din țările membre ale Uniunii Europene o constituie abordarea și combaterea dezavantajelor și pentru grupurile defavorizate din punct de vedere educațional.

Privind acest aspect, unele state-membre urmăresc creșterea investițiilor în educație ca o soluție-cheie pentru prevenirea sărăciei și excluziunii sociale pe termen lung. Conform cu prioritățile acestor țări, acest lucru implică prevenirea dezavantajelor în educație prin dezvoltarea de intervenții efective încă de la o vârstă fragedă (în principal, printr-un sistem adecvat și cuprinzător de protecție a copilului), adaptarea sistemului educațional, astfel încât școlile să răspundă cu succes la nevoile și caracteristicile copiilor provenind din grupurile defavorizate, prevenirea abandonului școlar și reintegrarea în învățământ a tinerilor care au abandonat școala, precum și extinderea învățământului continuu, astfel încât să existe oportunități adecvate de educație și instruire profesională accesibile grupurilor de copii și tineri aflați în situație de risc.

De asemenea, această politică educațională implică o creștere a rolului instituțiilor de învățământ și instruire profesională în promovarea unor norme și valori, precum coeziunea socială, oportunități egale, implicare socială activă a cetățenilor.

Acest set de măsuri din politicile educaționale europene scot în evidență importanța unor strategii integrate destinate creșterii oportunităților educaționale și incluziunii socioprofesionale ale grupurilor defavorizate, care să includă atât măsuri educaționale, cât și de protecție socială și inserție pe piața forței de muncă.

În România, domeniul educației este, poate, unul dintre cele mai reformate domenii din ultimii 15 ani. În acest domeniu au avut loc schimbări atât la nivelul conținutului învățământului, cât și transformări instituționale uriașe. Strategiile elaborate, în principal, în ultimii cinci ani facilitează existența unui cadru pentru elaborarea de măsuri și implementarea unor programe educaționale destinate creșterii șanselor de acces la educație pentru grupurile defavorizate și crearea unui sistem educațional modern, aliniat la standardele europene de dezvoltare și construcție instituțională.

În special în ultimii ani au fost elaborate un număr impresionant de strategii, programe naționale și proiecte destinate îmbunătățirii condițiilor de învățare în școlile din România și reducerii inegalităților educaționale și sociale. Cu toate că la nivelul dezvoltării instituționale și schimbării de sistem educațional s-au înregistrat eforturi deosebite, reforma în învățământul românesc înregistrează, încă, aspecte negative, care

influențează direct nivelul de performanțe și calitatea învățământului. Programele educaționale care se derulează în cadrul strategiilor ce vizează învățământul preuniversitar, în general, precum și dezvoltarea învățământului în mediul rural, în special, sunt orientate spre îmbunătățirea indicatorilor din sistemul educațional.

Cu toate acestea, finanțarea sistemului de învățământ rămâne, în continuare, subdimensionată în raport cu necesitățile existente în educație. La acest capitol, învățământul din mediul rural trebuie să constituie o prioritate. Așa cum am prezentat anterior, învățământul rural se confruntă cu probleme specifice și necesită soluții specifice. Începutul a fost făcut prin elaborarea **Strategiei de relansare a educației în mediul rural**, aprobată în anul 2001, însă măsurile incluse în această strategie, precum și în programele care vizează învățământul rural, necesită atât investiții majore, cât și soluții integrate, care să vizeze, deopotrivă, resursele materiale și umane, precum și calitatea și conținutul învățământului.

Tot în anul 2001 a fost lansată **Strategia dezvoltării învățământului preuniversitar în perioada 2001–2004** – reactualizată în 2002 – **planificare prospectivă până în 2010**, care cuprinde zece programe prioritare, printre care și programul „Asigurarea echității în educație”. Conform Ministerului Educației și Cercetării, prioritatea politicilor educaționale pentru următoarea etapă va fi „echilibrarea raportului echitate/calitate”. Aceasta presupune, pe de o parte, promovarea cu perseverență a echității în educație și, pe de altă parte, ameliorarea permanentă a calității învățării, astfel încât să fie respectate standardele de performanță internaționale.

În acest sens, Ministerul Educației și Cercetării are în vedere următoarele măsuri:

- centrarea proceselor de predare – învățare pe elev, conform nevoilor individuale și ritmului propriu de învățare;
- garantarea egalității șanselor de acces în învățământul preuniversitar, asigurându-se un standard optim, la nivelul drepturilor fundamentale;
- eliminarea oricăror forme de discriminare, de excludere de tip rasial, social, xenofob, religios, lingvistic, de gen etc.;
- consolidarea sistemului de facilități sociale pentru elevi; politici și programe social-educaționale adecvate grupurilor vulnerabile;
- dezvoltarea unor programe vizând combaterea și prevenirea abandonului școlar;
- continuarea programului *Șansa a Doua* prin educație;
- dezvoltarea proiectului „Învățământul pentru copii cu cerințe educative speciale”.

Acest set de obiective se înscrie în registrul de măsuri existente la nivelul politicilor educaționale din statele membre ale UE și constituie un demers necesar în vederea facilitării accesului la educație al grupurilor defavorizate și îmbunătățirii calității învățământului preuniversitar.

Totuși, strategiile naționale trebuie să se concentreze, în primul rând, pe direcțiile prioritare la nivel național, având în vedere că sistemul de învățământ românesc are particularități care necesită măsuri specifice.

Astfel, în special la nivelul învățământului din mediul rural, direcțiile prioritare trebuie să urmărească, în egală măsură, rezolvarea punctelor critice legate de:

1. subfinanțarea sistemului de învățământ;
2. situația precară a infrastructurii școlare și, în general, a resurselor materiale din sistem;
3. situația resurselor umane din învățământul rural: ponderea crescută a cadrelor didactice necalificate, în comparație cu mediul urban;
4. participarea la educație: în principal în mediul rural, ratele de participare, mai ales la educația preșcolară și secundară, sunt mai scăzute decât în mediul urban;
5. relația dintre școală – familie – comunitate: și la acest capitol există diferențe între rural și urban în implicarea familiilor în problemele legate de educația copiilor, pe fondul unei lipse de informare cu privire la schimbările din sistem și posibilitățile de implicare în deciziile de la nivelul școlii;
6. performanțele școlare ale elevilor, având în vedere diferențele de rezultate înregistrate la testele naționale și ratele mai scăzute de promovare la examenele terminale, în cazul elevilor din mediul rural.

Deși aceste priorități au fost incluse atât în strategiile enunțate mai sus cât și în Planul Național Anti-sărăcie și de Promovare a Incluziunii Sociale (PNAInc), elaborat de Comisia Anti-sărăcie și de Promovare a Incluziunii Sociale (CASPI) a Guvernului României, constituind, astfel, priorități ale politicilor în domeniu, implementarea acestor strategii și transpunerea în practică a obiectivelor din Planul Național necesită, încă, eforturi instituționale și resurse materiale care depășesc cu mult capacitățile actuale. Primele efecte ale acestor incapacități sunt la nivelul calității învățământului din mediile defavorizate și în perpetuarea polarizării accesului la serviciile de educație, în cazul copiilor provenind din aceste medii.

Studiul de caz realizat de echipa noastră de cercetare a identificat aceste discrepanțe între obiectivele strategiilor existente, care se concentrează tocmai pe grupurile de elevi studiate de noi și rezultatele concrete, observate pe teren. De aceea, o preocupare în plus în domeniul educației ar trebui să vizeze finalitatea fiecărui program, capacitatea strategiilor de a ajunge la acele grupuri pentru care au fost elaborate, eficiența măsurilor adoptate, în termeni de adresabilitate și acoperire a grupurilor-țintă, precum și capacitatea instituțională și financiară de a susține obiectivele elaborate.

În lipsa uneia dintre condițiile enunțate mai sus, strategiile din domeniul educațional pot rămâne viabile ca obiective, dar ineficiente ca rezultate, iar elevii din mediile defavorizate vor fi, ca grupuri-țintă ale acestora, primii afectați de ineficiență.

BIBLIOGRAFIE

1. Neagu Gabriela, Stoica Laura, Surdu Laura, *Educație și excluziune socială în societatea românească actuală*, Raport ICCV, 2003.
2. Neagu Gabriela, Preoteasa Ana Maria, Stoica Laura, Urse Laureana, *Diagnoza privind sistemul educațional din România. Determinarea cauzelor și disfuncțiilor interne*, Raport ICCV, 2003.

3. Neagu Gabriela, Stoica Laura, *Factori de risc privind accesul la educație al copiilor din familii sărace; Studiu de caz*, „Revista de Asistență Socială”, nr. 2–3/2004, Iași, Editura Polirom, 2004.
4. Stănculescu, Sofia Manuela, (coord.), *Sărăcie urbană, sărăcie rurală*, Raport final, ICCV, 2004.
5. *Învățământul Rural în România: Condiții, Provocări și Strategii de Dezvoltare*, Ministerul Educației și Cercetării, Institutul pentru Științe ale Educației, București, 2002.
6. *România: Evaluarea sărăciei. Volumul I: Raportul Principal*, Raport nr. 26169-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, Banca Mondială, 2003.
7. *Starea Învățământului Preuniversitar în Anul Școlar 2002–2003*, Ministerul Educației și Cercetării, Departamentul pentru Învățământ Preuniversitar, www.edu.ro, 2003.

This article presents the main conclusions and directions of intervention for the improvement of the educational situation of disadvantaged children. The most important aspects concern the limited access to education and the inequalities in educational chances that poor children are confronted with.

The conclusions presented in this article were elaborated in the frame of the VIASAN project “The polarisation of the access to education and health as poverty source in the future” (coordinated by Prof. Ioan Marginean) and conducted by RIQL, in the last two years.

The article describes the existing strategies and national programs in the field of education and presents the solutions that the research team identified during the case study included in this project.